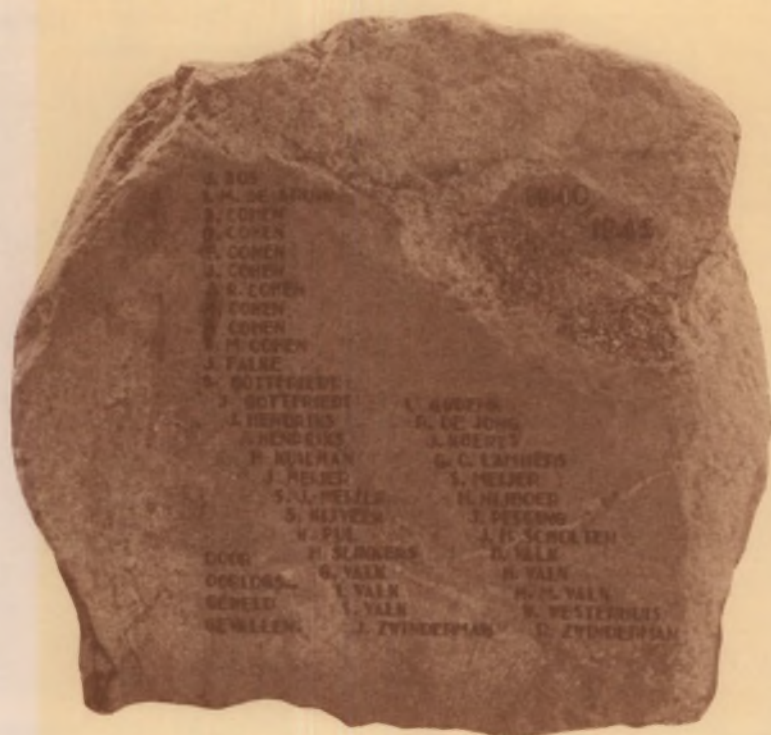


SAUL VAN MESSEL

DRENTHE

EEN BUNDEL JOODSE POËZIE



HORIZON-TAAL

LITERAIRE REEKS VAN DE STICHTING HET DRENTSE BOEK

Saul van Messel (ps. van Dr. Jaap Meijer) werd 1912 te Winschoten geboren. Van huis uit historicus - speciaal op het gebied der Nederlandse joden - ging zijn belangstelling daarnaast uit naar letterkundige geschiedenis, met name de beweging van Tachtig (Perk en Paap). Eerst na zijn vijftigste debuteerde hij als dichter (1967). Naar eigen opvatting: joods dichter. Hij publiceerde bundels in het Nederlands, het Gronings (zien voadertoal) en het Hebreeuws. In het modern-Hebreeuws vertaalde hij o.m. kwatrijnen van Jacob Israël de Haan.

IN DE REEKS HORIZON-TAAL VERSCHENEN:

1. SAUL VAN MESSEL:
DRENTHÉ - EEN BUNDEL JOODSE POËZIE
2. BART VAN OOSTERINGH:
BLOSSEMS IN DE LIJTE
3. AB DRIJVER:
WAT WILDE IK OOK WEER ZEGGEN
4. ALBERT TIMMER:
STAMPPOT/SNIEBONEN

HORIZON-TAAL

- zicht op het drentse literaire leven
- nieuw talent aan de einder
- de afstand tot bekende auteurs verkleind
- poëzie, proza, essay en drama zwart op wit
- nieuwe lijnen en nieuw perspectief
- zorgvuldig uitgegeven werk
- voor een lage prijs
- met plaats voor alle facetten van het hedendaags letterkundig leven
- een initiatief van de stichting het drentse boek

inlichtingen:

STICHTING HET DRENTSE BOEK
HOOFDSTRAAT 79
7921 AE ZUIDWOLDE
TEL. 05287-2025

DRENTHE

Een bundel joodse poëzie

Saul van Messel

DRENTHE

Een bundel joodse poëzie

Deze uitgave is mogelijk gemaakt door het Anjerfonds-Drenthe

ISBN 90.6509.003.7

© Stichting Het Drentse Boek, 1982

Omslagontwerp: Jan Nefkens

Productie: Krips Repro Meppel

ter verantwoording

zo beginnen na eeuwen verhalen
onder een oude sjabbeslamp:
in drenthe niet ver van hooghalen
daar lag eens een jodenkamp

allen, die ter wereld komen, komen met geween en gaan met
geween/komen met gesloten handen en gaan met open handen/
komen met gesloten handen als wilden zij zeggen: de hele wereld
behoort mij/gaan met open handen als wilden zij zeggen:
ziedaar voor u al wat ik heb verworven

aboth de rabbi nathan

LAND VAN BARTJE

kleur/mei 1946

herinneringen her en der
maar ik werd uitgeroeid
één gele jodenster
het koolzaad bloeit

de toekomst laat schaduwen achter in mijn verleden

de tijd heelt alle wonden/over littekens wordt niet gesproken

de tijd/het skelet van mijn dag

de droom/de ruggegraat van mijn nacht

jodenjongen

met mozes heb ik
het braambos aangestoken

moos/moos
scholden mijn buurtgenoten

boeren waarschuwden
tegen brandgevaar

en ik genoot weer
van het joodse jaar

al spelende in
westerbork en belsen

langs waterkanten
onder groene elzen

spoorlijn bij hooghalen

met mijn vervolgers
ben ik opgegroeid
ik mis ze

westerbork/„recreatie”

een school is met vakantie/
banken op banken
mijn herinnering is met vakantie/
klanken op klanken

drouwen/herfst

wolken droppen
het jaargetijde
bange voorgevoelens
rapen het op

sans rancune

in de gedempte buinermond
ligt een schuit op het droge
ik streel over haar buik
en fluister/huil maar niet
de volgende keer
neem ik water voor je mee

voormalige synagoges

in assen
en in hoogeveen
staan nog hebreeuwse letters
op een gevelsteen

gelijk heer jesus
bij zijn wederkomst verweesd
bezeerd als ik
op christenkerken leest

identificatie

aan het oranjekanaal
vlak bij schoonoord
staat een verlaten boerderij

zo verlaten zijn
voel ik mijn ogen
vragen

die reeds met
planken en spijkers
worden dichtgeslagen

perspectief

ten overstaan van al wat werd verloren
heb ik mij zonder aarzeling bezonnen
op wat ik - als ik niet zou zijn geboren -
alleen al daardoor zuiver had gewonnen

BOVENSMILDE

jeugd in het noorden

jeuds vleedn:
mien beul -
ook as ik
mit die speul

credo

met rubber handschoenen
betasten mijn dromen
een verleden
dat in mijn poëzie
geen vingerafdrukken
wil achterlaten

sjoeltje

herinneren dat niets bereikt
dan werkelijkheid die wreder wijkt/
blinde ervaring die een gat betast
dat slechts op andere gaten lijkt

jacob israël de haan

jeruzalem waar hem de moord verkilde
wiens joodse lied nog tot ons zingt
geboren werd hij hier in bovensmilde
wiens joodse lot ons tot bezinning dwingt

carry van bruggen

mijn „huisje aan de sloot”
in zaandam ondergedoken
is vannacht te smilde
opnieuw gaan spoken

en verraste daar
de rebbe en zijn rebbezeent
met hun talrijk kroost
onder de sjabbeslamp vereend

jacob israël declameerde verzen
uit beide bundels van „het joodsche lied”
carry las geboeid uit „de verlatene”
mijn aanwezigheid stoorde blijkbaar niet

een ourech/stelde mij de rebbe voor
wij zongen samen nog gebeden
toen ik troosteloos ontwaakte
in dit drentse landschap/heden

geschiedenis

waaruit de dag
mij daaglijks deportteert:
een joods verleden
dat nooit wederkeert

rebbezeent = vrouw van de rebbe

ourech = gast (de rebbe nam op vrijdagavond bij de uitgang van de synagoge
zo mogelijk een arme jood mee, om hem als gast aan zijn tafel te noden)

DE HONDSRUG

gelaaide

vernuuert joe wat
- mien gedichtn -
meer as schrievm
kin ik nait
veur joe doun

Ruim een halve eeuw geleden leerde ik de Hondsrug kennen vanuit - wat een spotter eens noemde - het Sudeten-Groningse grensgebied.

Opoe (1850 in Winschoot geboren, 1873 in de Pekel getrouwd) woonde in haar nadagen bij oom Simon „hail boovm op 't Knoal". Als ik haar omstreeks 1930 bezocht, fietste ik soms vandaar uit via Drouwenerzand, Gasselte, Gieten, Rolde naar Assen, om aldaar misjpoche te bezoeken. Dwars over de Hondsrug dus.

Vaker ging het langs de noordelijke route over de heuvelrug terug naar Staad, waar mijn moeder toen woonde en waar de Hondsrug in het Sterrebos eindigde. Zoals wij als kinderen leerden.

Dierbare herinneringen, na de oorlog zich als vanzelf evoluerende tot:

oud zeer

òl vrok
woarvan ik
nije gedichtn
mok

assen/groningerstraat

braakliggend verleden
waarvan niets meer heugt

toenmalig heden
dat tot heugen niet deugt

mijn voorgevoel proeft al
het schrijnend tekort

in wat van vandaag
nooit herinnering wordt

assen/binnenstad

onder de dekens
rekt de straat
zich nog even uit

door gordijnen
zie ik ontbijttafels
geduldig wachten
op de miezerige zondagochtend

rolde/joodse begraafplaats

hondentrouw van
het joodse lot

niechesj vliegt me
naar de strot

ik hoor geblaf
over mijn graf

niechesj = bijgeloof

gieten/gedenksteen I

gij wandelaar die dit dorp bezoekt
hier staan zijn joden afgeboekt
een zwerfkei voor het zwervend volk
welks drechts restant werd opgedoekt

gieten/gedenksteen II

cohen/cohen/cohen
uit dit land
van groene den

nijveen/gudema en valk
schrijf ze god
maar aan de balk

jodennamen in een kei
in dit land
van lila hei

golgotha met rente
gaat dit zien
in drenthe

gasselte/in memoriam

mijn stappen in dit dorp
- levende jood -
verdwijnen in mijn vers
als echolood

wat lateren weerkaatst
als eenmaal heden
dat schrijf ik nu al af
als ver verleden

gasselternijveen

zondagmiddag 6 februari 1972 bezocht ik het eeuwenoude
gerestaureerde redershuis *in de goeree*

gasselternijveen eens een grote haven
wanneer zal rotterdam gasselternijveen zijn
ik zie al paarden in de botlek draven
en hoor uit ninive het dreigende refrein

averij

de reder die
dit huis bewoont
zijn schip vaart
zó dicht langs de kade

dat in de spiegel
van zijn droom
mijn dag ontwaakt
uit angst voor schade

slaapkamer

vannacht begon plotseling
een lading te werken
het schip maakte slagzij
mijn droom sloeg alarm

diep in het veen
bewogen wat zerken
op de dijk liep een vrouw
met een kind op de arm

weer buiten

verregende dag/
kom onder
mijn parapluie

veenkelonies/allineg

walle regen, walle nieder
wecke mir die träume wieder

laange leegte/laange sloot
„niks aan”/„niks aans” -
wèl vernemt as ik klaus groth
op meziek van johannes brahms

overnachten in borger

de nacht
opent het duister
in het voorportaal
van de droom
begint het te dagen

„vlucht”/eesergroen herfst 1972

de trek der vogels
die mij wéér vergeten

- laat hem maar hier
zijn vleugels zijn te zwaar -

ik had het toen ze
kwamen moeten weten

maar ik vergeet het
tòt de herfst van ieder jaar

odoorn/herfst 1972

vallende tooi
waarvan niets beklijft
dan het eenmaal mooi
dat later bovendrijft

winst/finis

inkele raais
noar vrouger weerom
doar neem ik retoer
zo gaauw as ik kom

winst (gronings) = heimwee

WESTERBORK

het leven/
een tangbeweging
van de dood

De langste periode die ik ooit in Drenthe heb doorgebracht dateert uit de Tweede Wereldoorlog. Van 20 juni 1943 tot 15 februari 1944 verbleef ik in het Durchgangslager Westerbork. Na de oorlog ben ik er welgeteld tweemaal teruggeweest. Vooral de tweede keer was voor mij onvergetelijk. De volgende poëzie is mede daarop geïnspireerd.

tempus actum

herinnering die met mij sterft
geheugen dat nooit iemand erft
verleden – in mijzelf voltooid –
dat nooit de dag van heden derft

rekenschap van onderbreking

ook deze dag geen enkel vergezicht
het wolkendek blijft onveranderlijk dicht

ik ga van lieverlede mijn verleden binnen
herinneringen die altijd herbeginnen

van toen naar nu/soms ergens doodgelopen
maar de achterdeur van mijn bestaan houden ze open

geen perspectief aldus/dit toegegeven
maar wel een kronkelpad om langs terug te leven

spoorlijn hooghalen

bloedsporen trekken
handschoenen aan
op mijn rails
is niets te zien

durchgangslager

de dageraad
die mij wreed stoorde
omdat hij niet meer
tot mijn droom behoorde

hem kwam ik voor
als een ontheemde
die wederrechtelijk
het daglicht claimde

gedenksteen

de dood weerkaatste in mijn dag
ik deed alsof ik het niet zag
ik meen het las ik in zijn blik
hij neuriede muziek naar bach

mediene (= „provincie”)

in huizen die al lang
niet meer bestaan
openen doden
lang gesloten deuren

ik laat als steeds
ze ademloos begaan
vol spanning
in dit nachtelijk gebeuren

stel dat er één
zich plotseling weet bespied
zich omdraait en mij roept
en ik/ik ben er niet

doodsklokken/ellertsveld (1972)

dood wanneer straks moeder aarde
wat ik stof ben gaat bewaren

is het geleden hoeveel jaren
dat mijn moeder mij toen baarde

zeg mij dood/ik zal zulk weten
ik beloof het/dan vergeten

maar de dood zelf onbetrouwbaar
acht beloften niet wel houdbaar

en hij laat het bij dit duiden:
als voor jou de klokken luiden

epigrafie

te borger door niets meer gewekt
ligt een verlaten keiwerowes
eens klom ik daar over het hek
het domein van de mallech hamowes

is die nog wel hier geweest
op zoek soms naar levende joden
zoals ik die matseiwes leest
mijn adresboek van onder de zoden

de bomen antwoorden niet
ze willen me blijkbaar niet storen
ketowem buigen het riet
dat een stem van boven doet horen:

tref ik jouw naam nog niet aan
(waar was ik in godsnaam gebleven)
onverschillig laat hij mij gaan
vult vast in: de heer heeft gegeven

keiwerowes = begraafplaats

mallech hamowes = engel des doods

matseiwes = zerken

ketew (mv. ketowem) = duivel, vooral: wind-duivel

DRENTHE/SYNDROMATISCH

oorlogspoëzie

woord/woord/woord
onherbergzaam oord/
maar hoe ik mij ook wend of keer
mijn toevlucht evenzeer

wakker worden

met een breekijzer
wordt mijn dag geforceerd/
er blijkt niemand
thuis

dagopening

heden:
het nauwelijks zichtbaar
wordende topje
van een ijsberg
die verleden heet

vals persoonsbewijs

bij de uitgang van mijn droom
wordt weer eens gecontroleerd
ik doe doodgewoon
alsof ik al wakker was
en slaap onrustig verder

holocaust

subtiel syndroom dat tot het daagt
zich aan mijn onbewustheid waagt
en door geen ochtendstond gestoord
aan mijn bewustzijn verder knaagt

4 × westerbork

plaatselijk café

vandaag
ik herinner het
me vaag

in het bos

„boom des levens”
ik hang me
aan je op

houthakkers

wat mij zou moeten vellen
houdt me staande

stobbe

wat hom ploagt:
stamboom dij wuir zoagt
wat hom drift:
stobbe dij zitn blift

stobbe (gronings) = stomp van een gevelde boom die in de grond blijft zitten

ahasverus

ik bij mijzelf altijd te gast
weet mij ook daar meestal tot last
doe of je thuis bent spot ik dan
jij ander door mijzelf verrast

boezemvrienden

twijfel/
aan jou heb ik
nooit getwijfeld

finis

bij het afscheid van mezelf
denk ik nooit: tot ziens/
ik laat het op zijn beloop

plaatsbepaling: een prooi heeft zelden behoefte aan jagerslatijn

het leven is te waar om mooi te zijn

marche funèbre: toekomstmuziek

begraafplaatsoverpeinzing: er gras over laten groeien

VAGANS JUDAEUS

en uw voetzool zal geen rust hebben
deuteronomium 28:65

vagans judaeus

door zijn herinneringen
uit hun geheugen weggejaagd
heeft hij de toekomst
om asyl gevraagd

het heden
dat hij even overwoog
scheen hem
al te gewaagd

bevrijdingsdag

o wimpers
van blinde ogen
uit het ongeziene
hangt de dag
halfstok

keerpunt

toen de uren
wilden teruggaan/
zij hadden hun contract
met de tijd verbroken

heb ik de verleiding
niet weerstaan/
ik had verandering
van klimaat geroken

bij eergisteren aangekomen
bleef ik even staan
ik zag in de ochtend
de zon ondergaan

een noodlottig moment
want uren lopen vlug/
en ik durfde niet meer
ik ging terug

der weg zurück

wij kwamen eens op weg uit bergen belsen
in een gesloten trein langs een verlaten stad
ik dacht terstond aan almelo of velsen
omdat die stad schoorstenen had

maar in die tijd schreef ik nog geen gedichten
ik nam schoorstenen mee op goed geluk
vandaag wil ik ze uit mijn bodem lichten
syndroom geworden beelden stuk voor stuk

maar wat doe ik in almelo of velsen
met grijze spoken uit een troebel brein
moet ik opnieuw op weg uit bergen belsen
en wederom in een gesloten trein

jodenschool

vannacht op bed
wéér dat portret

fotograaf potjewijd
heeft ons allen gered

de lijst is nog heel
maar het glas wel kapot

en de beelden soms geel
wat gezichten op slot

ik denk dat ik nog
eens een album maak

als ik zeker weet
dat ik niet meer ontwaak

jodenjongen (1920)

de bedelaar die zich heer jezus waande
wij wierpen knopen in zijn vieze pet

ik zie hem nog door mijn geheugen gaande
op een stuk jute liggend langs de weg

en mij bekruipt de spijt/niet dat ik hoonde
zo deed mijn volk/maar dat ik hem niet vroeg

of hij soms dichter was en waar hij woonde
en hoe in godsnaam hij die pijn verdroeg

want bij de burenen in een boerenhuis
zag ik hem wel eens hangen aan het kruis

heimkehr

bij keulen de rijen over/juni 1945

met akelige precisie
pasten genie-troepen
mijn laatste woord
in de smalle bailybrug

het verkeer was hersteld
wij gingen naar huis
maar het verband tussen mij
en dit gedicht ging voorgoed verloren

ik blijf aan beide oevers staan

befreit

vannacht op zolder
hoor ik gestommel
alsof ik bij mezelf ben ondergedoken

tezamen met niet nader
te identificeren rommel
niet meer te gebruiken/dan wel gebroken

daar zoekt geen mens
naar joden die verscholen
voortvegeteren uit de angst voor polen

maar plotseling houd ik de adem in
ik kan mezelf dus horen
ja zelfs mijn slaap verstoren

verward suf ik verder
dromend van vrije dagen
toen op mijn zolder nog geen joden lagen

ook toevallig

vannacht zag ik
joden weghollen/
hoe zouden zij weten
dat ik van een
razzia droomde

o leven/
van de dood
genadebrood

INHOUD

LAND VAN BARTJE	7
BOVENSMILDE	15
DE HONDSRUG	19
WESTERBORK	33
DRENTHE/SYNDROMATISCH	43
VAGANS JUDAEUS	51

KOLOFON

In grote lijnen omvat deze bundel een aantal cycli die eerder verschenen in DRENTHE, provinciaal maandblad uitgegeven door „het drechts genootschap” (culturele raad voor drenthe).

Het gedicht GIETEN/GEDENKSTEEN II op pagina 25 werd met toestemming van de uitgeverij Nijgh & Van Ditmar te 's-Gravenhage ontleend aan mijn bundel SYNDROOM, 1971.